

ISSN: 2788-9718 (online)

Отан тарихы
Отечественная история
History of the Homeland

Үш айда бір рет шығатын ғылыми журнал
2024. № 27 (1)

Редакция

Бас редактор

Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының директоры (Алматы қ., Қазақстан)

E-mail: kabulzia@rambler.ru Тел.: +77014070164

Профиль сілтемесі: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195670100>

Редакциялық алқа

Аязан Бүркітбай Фелманұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Мемлекет тарихы институты директорының орынбасары (Астана, Қазақстан) Scopus Author ID: 58655559700; ORCID

Әбусейітова Меруерт Қуатқызы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі. Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының тарихи материалдарды зерттеу жөніндегі Республикалық орталығының директоры (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 57208107912; ORCID

Әбіл Еркін Аманжолұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор; Мемлекет тарихы институтының директоры (Астана, Қазақстан); Scopus Author ID: 55801644900; ORCID

Әжіғали Серік Ескендірұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор; Шығыс елдері архитектурасы Халықаралық академиясының корр.-мүшесі; Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 57478728700; ORCID

Әлімбай Нұрсан, тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 55860087100; ORCID

Вильмено Анне-Мари, антропология докторы, Лувен католик университетінің профессоры (Лувен, Бельгия); Scopus Author ID: 36679419300; ORCID

Крупа Татьяна Николаевна, эксперименталды археология ғылыми-зерттеу лабораториясының ғылыми қызметкері, Ә.Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Margulan Centre, «YMAI» Халықаралық ғылыми-зерттеу лабораториясының жетекшесі (Қазақстан – Украина); ORCID

Көмеков Болат Ешмұхамедұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғылым академиясының академигі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Қыпшақтану Халықаралық институтының директоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 57193858171; ORCID

Қушқұмбаев Айболат Қайырсымұлы, тарих ғылымдарының докторы, бас ғылыми қызметкер, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университетінің аймақтану кафедрасының профессоры (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 57202775542; ORCID

Мионг Сун-ок, антропология докторы, профессор (Сеул, Корея); Scopus Author ID: 56720218700; ORCID

Моррисон Александр, PhD, NewCollege профессоры, Оксфорд (Оксфорд, Ұлыбритания); Scopus Author ID: 35794760200; ORCID

Мотузаите-Матузевичюте, Гидре, Археология докторы, профессор, "Биоархеология" ғылыми орталығының жетекшісі, Вильнюс университеті, Вильнюс қ., Литва; Scopus Author ID: 25225880890; ORCID

Муминов Әшірбек Құрбанұлы, тарих ғылымдарының докторы, арабист, профессор, ИКҰ (Орталық Азия) ұйымдастыру қызметінің бас директорының кеңесшісі (Стамбул, Түркия); Scopus Author ID: 56409722900; ORCID

Мұқтар Әбілсейіт Қапизұлы, «Сарайшық» мемлекеттік тарихи-мәдени музей-қорығы» РМҚК директоры, тарих ғылымдарының докторы, профессор; Scopus Author ID: 57193092619; ORCID

Оно Рюосуке, тарих ғылымдарының докторы, Васеда университетінің антропологы (Токио, Жапония);

Отепова Гульфира Елубаевна, Тарих ғылымдарының докторы, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің профессоры Павлодар қ., Қазақстан; Scopus Author ID: 57194518893; ORCID

Оутрам Алан, археология ғылымдарының докторы, профессор, археология және тарих департаменті, Эксетер университеті (Эксетер, Ұлыбритания); Scopus Author ID: 8954776500; ORCID

Өмер Құл, әлеуметтік ғылымдар докторы, Стамбул университетінің профессоры (Стамбул, Түркия); ORCID

Петер Финке, PhD, Макс Планк атындағы Институтының профессоры, Цюрих университеті (Цюрих, Швейцария); Scopus Author ID: 55124700300

Садвокасова Закиш Төлеханқызы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері (Алматы, Қазақстан); Scopus Author ID: 56682843400; ORCID

Саидов Ильхомжон Мухиддинович, тарих ғылымдарының докторы, профессор (Самарқан, Өзбекстан); ORCID

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы, тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғылым академиясының академигі, Италияның Болонья Ғылым Академиясының мүше корреспонденті, ҚР Ұлттық музейінің физикалық антропология лабораториясының меңгерушісі (Астана, Қазақстан); Scopus Author ID: 22979625700; ORCID

Уяма Томохико, PhD, Хоккайдо университетінің Славян-Еуразиялық зерттеулер орталығының профессоры (Саппоро, Жапония); Scopus Author ID: 56471951500; ORCID

Финке Петер, доктор PhD, профессор Института Макса Планка, университет Цюриха (Швейцария, Цюрих); Scopus Author ID: 55124700300; ORCID

Жауапты редактор

Мұқанова Гүлнар Қайроллақызы

Ғылыми редакторлар

Қасымова Дидар Бейсенғалиқызы

Әбікей Арман Мұратұлы

Мурзаходжаев Қуаныш Мәдиұлы

Техникалық хатшы

Копеева Сания Жуматайқызы

Редакция

Главный редактор

Кабульдинов Зиябек Ермуханович – доктор исторических наук, профессор, чл.-корр. НАН РК, директор Института истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова (г. Алматы, Казахстан). E-mail: kabulzia@rambler.ru; Scopus Author ID: 56195670100; ORCID.

Члены редакционной коллегии

Абиль Еркин Аманжолович, доктор исторических наук, профессор, директор Института Истории государства РК (Республика Казахстан, Астана); Scopus Author ID: 55801644900; ORCID

Ажигали Серик Ескендерович, доктор исторических наук, профессор, Главный научный сотрудник, почетный заведующий отделом этнологии и антропологии Института Истории и этнологии (Республика Казахстан, Алматы); Scopus Author ID: 57478728700; ORCID

Абусеитова Меруерт Хуатовна, доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент Национальной академии наук РК; директор Республиканского информационного центра по изучению исторических материалов (Республика Казахстан, Алматы); Scopus Author ID: 57208107912; ORCID

Аяган Буркитбай Гелманович, доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Института истории государства, (г. Астана, Казахстан); Scopus Author ID: 58655559700; ORCID

Вильмено Анне-Мари, доктор антропологии, профессор Католического университета Лувен, (Бельгия, Лувен); Scopus Author ID: 36679419300; ORCID

Исмагулов Оразак Исмагулович, доктор исторических наук, профессор, академик Национальной академии наук РК, член-корр. Болонской АН (Италия), заведующий лабораторией физической антропологии Национального музея РК (Республика Казахстан, Астана); Scopus Author ID: 22979625700; ORCID

Крупа Татьяна Николаевна, научный сотрудник Научно-исследовательской лаборатории экспериментальной археологии, Павлодарский педагогический университет им. А. Маргулана, Margulan Centre, заведующая Международной научно-исследовательской лабораторией «YMAI» (Казахстан – Украина); ORCID

Кумеков Болат Еимухамбетович, доктор исторических наук, профессор, академик Национальной академии наук РК; директор Международного института кипчаковедения Казахского национального университета имени аль-Фараби, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Республика Казахстан, Алматы) Scopus Author ID: 57193858171; ORCID

Кушкумбаев Айболат Кайрсылович, доктор исторических наук, главный научный сотрудник, профессор кафедры регионоведения Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Республика Казахстан, Астана); Scopus Author ID: 57202775542; ORCID

Мионг Сун-ок, доктор антропологии, ассоциированный профессор (Корея, Сеул); Scopus Author ID: 56720218700; ORCID

Моррисон Александр, PhD, профессор NewCollege, Оксфорд (Великобритания, Оксфорд); Scopus Author ID: 35794760200; ORCID

Мотузайте-Матузевичюте, Гидре, Доктор археологии, профессор, руководитель Научного центра «Биоархеология» Вильнюсского университета, г. Вильнюс, Литва; Scopus Author ID: 25225880890; ORCID

Муктар Абильсеит Капизович, Директор РКП «Государственного историко-культурного музей-заповедник «Сарайшык», доктор исторических наук, профессор; Scopus Author ID: 57193092619; ORCID

Муминов Аширбек Курбанович, доктор исторических наук, арабист, профессор; Консультант Генерального директора по организационной деятельности ОИК (Центральная Азия), (Турция, Стамбул); Scopus Author ID: 56409722900; ORCID

Нурсан Алимбай, кандидат исторических наук, профессор; Главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, Алматы); Scopus Author ID: 55860087100; ORCID

Омер Кул, доктор социальных наук, профессор Стамбульского университета; (Турция, Стамбул); ORCID

Оно Рюосуке, доктор исторических наук, антрополог Университет Васеда (Япония, Токио);

Отенова Гульфира Елубаевна, Доктор исторических наук, профессор Павлодарского педагогического университета им. А. Маргулана. г. Павлодар, Казахстан; Scopus Author ID: 57194518893; ORCID

Оутрам Алан, доктор археологии, профессор департамента археологии и истории университета Эксетер (г. Эксетер, Великобритания); Scopus Author ID: 8954776500; ORCID

Садвокасова Закиш Тулехановна, доктор исторических наук, профессор; Главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, Алматы); Scopus Author ID: 56682843400; ORCID

Уяма Томоико, PhD, профессор Центра славянско-евразийских исследований Университета Хоккайдо (Япония, Саппоро); Scopus Author ID: 56471951500; ORCID

Финке Петер, доктор PhD, профессор Института Макса Планка, университет Цюриха (Швейцария, Цюрих); Scopus Author ID: 55124700300

Ответственный редактор

Муканова Гюльнар Кайроллиновна

Научные редакторы

Касымова Дидар Бейсенгалиевна

Абикей Арман Муратович

Мурзаходжаев Куаныш

Технический секретарь

Копеева Сания Жуматаевна

Editorial Team

Editor-in-Chief

Kabuldinov Ziyabek Ermukhanovich – Doctor of Historical Sciences Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Almaty, Kazakhstan) E-mail: kabulzia@rambler.ru
Profile link: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56195670100>

Editorial board members

Abil Erkin Amanzholovich, doctor of historical sciences, professor, director of the of the Institute of history of state of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Astana); Scopus Author ID: 55801644900; ORCID

Abusseitova Meruert Khuatovna, doctor of historical sciences, professor, corresponding member of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan; director of the Republican information center for studies of the historical materials (Republic of Kazakhstan, Almaty); Scopus Author ID: 57208107912; ORCID

Alimbay Nursan, candidate of historical sciences, professor; chief researcher of the C. Valikhanov Institute of history and ethnology of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Almaty). Scopus Author ID: 55860087100; ORCID

Ayagan G. Burkitbay, Professor of History, Deputy Director of the Institute of State History Institute of Republic of Kazakhstan, (Astana, Kazakhstan); Scopus Author ID: 58655559700; ORCID

Azhigali Serik Yeskendirovich, doctor of historical sciences, professor, chief researcher, emeritus head of the department of ethnology and anthropology of the Institute of history and ethnology of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Almaty); Scopus Author ID: 57478728700; ORCID

Ismagulov Orazak Ismagulovich, doctor of historical sciences, professor, academician of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan, corresponding member of the Bologna Academy of sciences (Bologna, Italy), head of the physical anthropology laboratory of the National museum of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Astana); Scopus Author ID: 22979625700; ORCID

Krupa Tatiana Nikolaevna, Researcher at the Research Laboratory of Experimental Archaeology, Pavlodar Pedagogical University named after A. Margulan, Margulan Centre, Head of the International Research Laboratory "YMAI" (Kazakhstan – Ukraine); ORCID

Kumekov Bolat Eshmukhambetovich, doctor of historical sciences, professor, academician of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan; director of the Internal institute of Kypshak studies of the al-Farabi Kazakh national university, professor of Gumilev L. Eurasian national university (Republic of Kazakhstan, Almaty); Scopus Author ID: 57193858171; ORCID

Kushkumbayev Aibolat Kairslyamovich, doctor of historical sciences, chief researcher of the regional studies department of the Gumilev L. Eurasian national university (Republic of Kazakhstan, Astana); Scopus Author ID: 57202775542; ORCID

Morrison Alexander, PhD, professor New College, Oxford (Great Britain, Oxford); Scopus Author ID: 35794760200; ORCID

Motuzaitė-Matuzevičiūtė, Giedre, Professor (Archaeology), Full Professor, a head of Bioarchaeology Research Centre at Vilniaus Universitetas, Vilnius, Lithuania; Scopus Author ID: 25225880890; ORCID

Muktar Abilseit Kapizovich, Director of the State Historical and Cultural Museum-preserve “Saraishyq” - Doctor of Historical Sciences, Professor; Scopus Author ID: 57193092619; ORCID

Myong, Soon-ok, doctor of anthropology, associate professor (Republic of Korea, Seoul); Scopus Author ID: 56720218700; ORCID

Muminov Ashirbek Kurbanovich, doctor of historical sciences, arabist, professor; consultant of the General director on organizational affairs OIC (Central Asia), (Turkey, Istanbul); Scopus Author ID: 56409722900; ORCID

Omer Cul, doctor of social sciences, professor of Istanbul university (Turkey, Istanbul); ORCID

Ono Ryosuke, PhD, anthropologist Waseda University (Japan, Tokyo);

Otepova Gulfira Elubayevna, Doctor of Historical Sciences, Professor Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan; Scopus Author ID: 57194518893; ORCID

Outram Alan, Doctor of archeology, professor, Department of Archaeology and History, University of Exeter (Exeter, UK); Scopus Author ID: 8954776500; ORCID

Peter Finke, PhD, professor of the Max Planck institute, Zurich university (Switzerland, Zurich); Scopus Author ID: 55124700300; ORCID

Sadvokassova Zakish Tleukhanovna, doctor of historical sciences, professor; chief researcher of the C.C. Valikhanov Institute of history and ethnology of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Almaty); Scopus Author ID: 56682843400; ORCID

Uyama Tomohiko, PhD, professor of the Slavic-Eurasian researches Center of Hokkaido University (Japan, Sapporo); Scopus Author ID: 56471951500; ORCID

Vuillemenot Anne-Marie, doctor of anthropology, professor of the Catholic university of Luven, (Belgium, Luven); Scopus Author ID: 36679419300; ORCID

Executive Editor

Mukanova Gulnar

Scientific Editors

Kasymova Didar

Abikey Arman

Murzakhodzhayev Kuanysh

Technical secretary

Kopeyeva Saniya



АРХЕОЛОГИЯ / ЭТНОГРАФИЯ / ЭПИГРАФИКА

Published in the Kazakhstan
Otan tarikhy
Has been issued as a journal since 1998
ISSN: 2788-9718 (Online)
Vol. 26. Is. 4, pp. 248-262, 2023
Journal homepage: <https://otan.history.iie.kz>

FTAXP / МРНТИ / IRSTI 03.41.91
https://doi.org/10.51943/2788-9718_2024_27_1_248-262

**САРЫОБА АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ КЕШЕНІНДЕГІ ҚЫПШАҚ УАҚЫТЫНЫҢ
ҒИБАДАТХАНАСЫ**

*Айбар Ерланұлы Қасенали¹, Асемгүл Дәуренқызы Қасенова²,
Данияр Болатбекұлы Дүйсенбай³*

¹«Астана» халықаралық университеті
(8-үй, Қабанбай батыр даңғ., 010000 Астана, Қазақстан Республикасы)
PhD постдокторант
<https://orcid.org/0000-0002-7502-0343>. E-mail: a.kassenali@gmail.com

²Ә.Х. Марғұлан атындағы Археология институты
(44-үй, Достық көш., 050010 Алматы, Қазақстан Республикасы)
Тарих ғылымдарының кандидаты, жетекші ғылыми қызметкер
<https://orcid.org/0000-0003-1429-1470>. E-mail: asema_94@mail.ru

³Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(2-үй, Сәтбаев көш., 010000 Астана, Қазақстан Республикасы).
PhD докторант
<https://orcid.org/0000-0003-4683-4855>. E-mail: daniar_db88@mail.ru

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2024
© Қасенали А.Е., Қасенова А.Д., Дүйсенбай Д.Б., 2024

Аңдатпа. *Kipicne.* Ұсынылып отырған мақалада 2022 жылы зерттелген Сарыоба археологиялық кешеніндегі қыпшақ уақытының діни-ғұрыптық құрылысы және статуарлы өнері туралы ақпарат ғылыми басылымға ұсынылып отыр. Сарыоба археологиялық кешені Солтүстік Сарыарқа жеріндегі бірегей археологиялық мұра нысаны. Кешен құрамында жерлеу нысандарынан бөлек, діни салт-жоралғылар өткізген орындар да бар. *Зерттеудің мақсаты мен міндеттері.* Сарыарқа жерінде Алтын Ордадан бөлек кең аумақты қамтитын қимақ-қыпшақ уақытының мол мәдени мұрасы бар. Алайда аталған уақыттың ескерткіштерін зерттеу ісі Қазақстанда күні бүгінге дейін кенже қалуда. Ертіс өңіріндегі зерттеу жұмыстарының басым көпшілігі өткен ғасырдың ортасында атқарылғандықтан, сол уақытта жасалған ғылыми тұжырымдар қазіргі таңда жаңа деректер негізінде қайта қарастыруды қажет етеді. *Әдістер.* Табылған археологиялық деректер бойынша жаратылыстану ғылымдарының әдістері қолданылды, антропологиялық сараптама жасалды. Сарыоба археологиялық кешеніндегі зерттеу жұмыстары толық аяқталған жоқ. *Нәтижелер:* Зерттелген тас құрылыс пен тас мүсінді кең хронологиялық ауқымда мерзімдеуге болады, яғни IX-XIII ғғ. шеңберінде.

Түйін сөздер: Сарыарқа, Сарыоба, археология, тас мүсін, қыпшақ, ғибадатхана



Алғыс айту. Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетінің гранттық қаржыландыру аясында дайындалды. Жоба атауы «Сарыарқаның қола мен темір дәуірлері арасындағы өтпелі кезеңнің қоныстары мен жерлеу ескерткіштері». ЖТН АР19174926).

Дәйексөз үшін: Қасенали А.Е., Қасенова А.Д., Дүйсенбай Д.Б., Сарыоба археологиялық кешеніндегі қыпшақ уақытының ғибадатханасы //Отан тарихы. 2024. Т. 27. № 1. Б. 248-262. (Қаз.) DOI: 10.51943/2788-9718_2024_27_1_248-262

THE SANCTUARY OF THE KIPCHAK PERIOD THE ARCHAEOLOGICAL COMPLEX OF SARYOBA

*Aibar Erlanovich Kasenalin¹, Assemgul Daurenovna Kasenova²,
Daniyar Bolatbekovich Duisenbai³*

¹Astana International University
(8, Kabanbay Batyr Aven., 010000 Astana, Republic of Kazakhstan).

Postdoctoral fellow PhD

<https://orcid.org/0000-0002-7502-0343>. E-mail: a.kassenali@gmail.com

²Institute of Archeology named after Kh. Margulan
(44, Dostyk Str., 050010 Almaty, Republic of Kazakhstan)

Candidate of Historical Sciences, Leading Researcher

<https://orcid.org/0000-0003-1429-1470>. E-mail: asema_94@mail.ru

³L.N. Gumilyov Eurasian National University
(2, Satbaev Str., 010000 Astana, Kazakhstan)

PhD student

<https://orcid.org/0000-0003-4683-4855>. E-mail: daniar_db88@mail.ru

Abstract. *Introduction.* This article presents data on the cult-ritual object and statuary art of the Kipchak time from the archaeological complex of Saryoba, studied in 2022. The archaeological complex of Saryoba is a unique object of archaeological heritage on the territory of Northern Saryarka. In addition to funerary objects, the complex includes places for ritual ceremonies. *Goals and objectives.* In addition to the monuments of the Golden Horde time, Saryarka has a rich cultural heritage of the Kimak-Kypchak time. However, the study of monuments of this time in Kazakhstan remains in the shadows compared to other areas. Based on the fact that the main studies of the Irtysh region were carried out in the middle of the last century, the conclusions obtained during these works currently require additional consideration, as well as adjustments based on new materials. *Methods.* Methods based on the archaeological data found, the methods of natural sciences were applied and an anthropological examination was carried out. Research work in the archaeological complex of Saryoba has not been fully completed. *Results.* The studied stone structure and stone sculpture dates back to a wide chronological period, that is, within the 9th-13th centuries.

Keywords: Saryarka, Saryoba, archaeology, stonesculpture, Kipchak, sanctuary.

Acknowledgments: The article was prepared with grant funding from the Science and Higher Education. The name of the project is «Settlements and burial monuments of the transition period between the bronze and Iron ages of Saryarka». IRN AP19174926.

For citation: Kasenalin A.E., Kasenova A.D., Duisenbay D.B., The Sanctuary of the Kipchak time of the archaeological complex of Saryoba // Otantarikhy. 2024. Vol. 27. No. 1. Pp. 248-262. (In Kaz.) DOI: 10.51943/2788-9718_2024_27_1_248-262



СВЯТИЛИЩЕ КИПЧАКСКОГО ВРЕМЕНИ АРХЕОЛОГИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА САРЫЮБА

Айбар Ерланович Касеналин^{1*}, Асемгуль Дауреновна Касенова²,
Данияр Болатбекович Дуйсенбай³

¹Международный университет «Астана»
(д. 8, просп. Кабанбай батыра, 010000 Астана, Республика Казахстан).
Постдокторант PhD
<https://orcid.org/0000-0002-7502-0343>. E-mail: a.kassenali@gmail.com

²Институт археологии им. Х. Маргулана
(д. 44, ул. Достык., 050010 Алматы, Республика Казахстан).
Кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник
<https://orcid.org/0000-0003-1429-1470>. E-mail: asema_94@mail.ru

³Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
(д. 2, Сатпаева, 010000 Астана, Республика Казахстан)
Докторант PhD
<https://orcid.org/0000-0003-4683-4855>. E-mail: daniar_db88@mail.ru

Аннотация. *Введение.* В предлагаемой статье представлены данные о культоритуальном объекте и статуарном искусстве кыпчакского времени на археологическом комплексе Сарыюба, изученном в 2022 году. Археологический комплекс Сарыюба является уникальным объектом археологического наследия на территории Северной Сары-Арки. Помимо погребальных объектов, в составе комплекса есть места проведения ритуальных обрядов. *Цели и задачи.* Помимо памятников золотоордынского времени, в Сарыарке имеется богатое культурное наследие кимако-кыпчакского времени. Однако изучение памятников этого времени в Казахстане по сравнению с другими направлениями остается в тени. Исходя из того, что основные исследования Прииртышья проводились в середине прошлого столетия, выводы, полученные в ходе тех работ, в настоящее время требуют дополнительного рассмотрения и корректировки на основе новых материалов. *Методы.* К найденным археологическим данным применены методы естественных наук, проведена антропологическая экспертиза. Исследовательские работы в археологическом комплексе Сарыюба завершены не полностью. *Результаты.* Изученное каменное строение и каменное изваяние датируются широким хронологическим отрезком, в пределах IX-XIII вв.

Ключевые слова: Сарыарка, Сарыюба, археология, каменное изваяние, кипчаки, святилище.

Благодарности: Статья подготовлена в рамках грантового финансирования Комитета науки Министерства Науки и высшего образования. Тема проекта «Поселения и погребальные памятники переходного периода от эпохи бронзы к железному веку Сарыарки». ИРН AP19174926.

Для цитирования: Касеналин А.Е., Касенова А.Д., Дуйсенбай Д.Б., Святилище кыпчакского времени археологического комплекса Сарыюба // Отан тарихы. 2024. Т. 27. №1. С. 248-262. (Каз.) DOI: 10.51943/2788-9718_2024_27_1_248-262



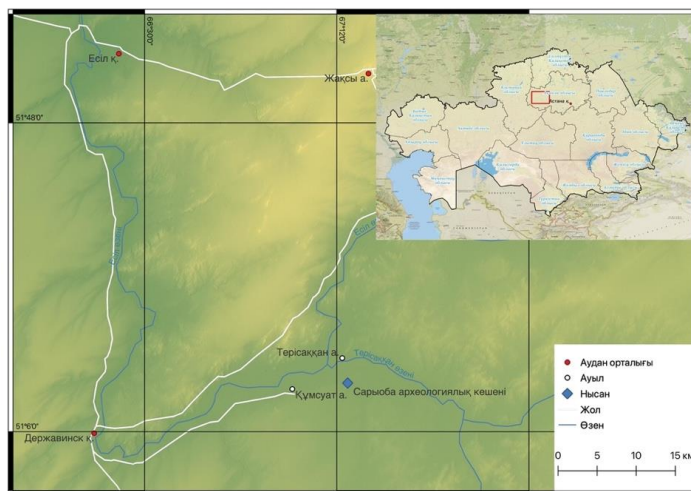
Кіріспе. Сарыарқаның ортағасырлық ескерткіштерін зерттеу Қазақстанның археология ғылымында аса маңызды бағыттардың бірі. Бұл өңірдегі ескерткіштер ертеден бері саяхатшылардың мен өлкетанушылардың (Левшин, 1832; Шмид, 1894; Уәлиханов, 1984) назарына ілінгенімен академиялық ғылыми зерттеулер тек XX ғасырдың орта тұсынан қолға алынды (Маргулан, 1948; Герасимов, 1957). Ортағасырлық ескерткіштердің ішінде әсіресе Алтын Орда уақытының жерлеу ескерткіштерін зерттеуде қомақты нәтижелерге қол жеткізілді. Соңғы жылдардағы кешенді зерттеу жұмыстар мен тарихи реконструкциялар бұл дәуірдің кескін-келбетін жақсы зерделеуде (Касеналин, Есенов, 2019; Қасенали, Есен, Исакаков, 2022).

Сарыарқаның Алтын Орда уақытының ескерткіштерінен бөлек археологиялық мұралардың үлкен бір бөлігі қимақ-қыпшақ уақытымен байланысты. Қимақ-қыпшақ археологиясы Қазақстанның шығысы мен солтүстік-шығысы, Ертіс бойында жақсы зерттелген (Арсланова, 2013). Бірақ Ертіс бойындағы зерттеулердің біраз бөлігі XX ғасырдың 70-80 жж. атқарылғандықтан, қазіргі уақытта кейбір тұжырымдарды, деректерді қайта зерделеу қажет етеді.

Сарыарқадағы қазіргі таңда қыпшақ уақытының жерлеу орындарынан бірлі-жарлы ескерткіштерді ғана айта аламыз (Маргулан, 1959; Ахинжанов, 1989). Қыпшақ археологиясына қатысты жүйелі түрде С.М. Ақынжановтың еңбектерінен кездестіре аламыз (Кадырбаев, 1970). Жерлеу ескерткіштерімен салыстырғанда қимақ-қыпшақ уақытының діни-ғұрыптық және тас мүсіндері туралы ғылыми деректер анағұрлым мол (Маргулан, 1951; Ермоленко, Курманкулов, 2002; Касенова, 2020).

Дегенмен соңғы жылдары Солтүстік Сарыарқада атқарылған жаңа ғылыми зерттеу жұмыстары бұл кезең бойынша тың деректер беруде. Бұл мақалада Ақмола облысы Жақсы ауданы Сарыоба археологиялық кешеніндегі қазба жұмыстары барысында зерттелген қыпшақ уақытының ғибадатханасы мен тас мүсіні ғылыми айналымға ұсынылуда.

Материалдар мен әдістер. Зерттеу жұмыстарының деректік қорын археологиялық нысан мен аталған нысандағы қазба жұмыстары барысында антропологиялық, заттық мәдениет бұйымдары құрайды. Далалық ғылыми зерттеу жұмыстары кезінде археологиялық қазба атқарылды. Археологиялық қазба Сарыоба археологиялық кешенінің орталық бөлігін қамтитын, шартты түрде «Үлкен оба» атауы берілген нысан үйіндісінің солтүстік-шығыс тарапында жүргізілді. Жалпы қазба алаңы 158 ш.м. құрады. Зерттеу жұмыстары кезінде алдымен шым қабаты алынды. Одан кейінгі жер қыртысы сатылы ашу әдісімен қазылды.



Сур. 1. Сарыоба археологиялық кешенінің орналасқан жері
[Fig. 1. The location of the Saryoba archaeological complex]



Археологиялық қазба жұмыстарының барлық сатысы тиісті деңгейде құжатталып отырды. Яғни, «дәстүрлі» сызба жұмыстары мен қатар цифрлы құжаттау жұмыстары да қоса жүргізілді. Бұл жұмыстар үшін цифрлы фотоаппарат (SonyAlpha A7R3) пайдаланылды.

Сонымен қатар, далалық зерттеу жұмыстары кезінде DJI Mavic2 Pro ұшқыссыз ұшу аппараты қолданылды. Археологиялық кешен орналасқан аумақтың ортофото жоспары мен нысандардың үш кескінді бейнелері жасалды. Бұл жұмыстар DronDeploy бағдарламасында жүргізілді.

Жерлеу орнының абсолютті жасын анықтау мақсатында адамның сүйегінен үлгі алынды. Радиокөміртегілік сараптама Физикалық ғылымдар мен технологиялар орталығында (Vilnius Radiocarbon) жасалды (жетекшісі Жилвинасу Ежеринскису). Бір сатылы жеделдеткішті масс-спектрометр құрылғысы (SSAMS, NEC, USA) және автоматтандырылған графитицазия құрылғысы AGE-3 (IonPlus AG) қолданылды. Радиокөміртегілік мәліметтер OxCal v 4.4.4. BronkRamsey (2021); r:5; [Reimer., Austin., Bard., Bayliss, Blackwell., Bronk Ramsey, Butzin, Cheng, Edwards, Friedrich, Grootes., Guilderson., Hajdas, Heaton., Hogg., Hughen, Kromer, Manning., Muscheler., Palmer, Pearson, vander Plicht, Reimer, Richards, Scott, Southon, Turney, Wacker, Adolphi, Büntgen, Capano, Fahrni, Fogtman-Schulz, Friedrich., Kohler, Kudsk, Miyake, Olsen., Reinig, Sakamoto, Sookdeo, Talamo, 2020] және атмосфералық қисық сызық арқылы калибрленді (Bronk, 2021).

Палеоантропологиялық сараптама жұмыстары Ресей Ғылым академиясының Уфа федералдық зерттеу орталығының Тарих, тіл мен әдебиет институтының ғылыми қызметкері А.И. Нечвалода атқарды. Зерттеу жұмыстары кезінде посткраниалдық қаңқаның өлшемдері, жасы, жынысы мен нәсілі, сонымен қатар патологиялық өзгерістері анықталды.

Картографиялау жұмыстары барысында ашық қолжетімділіктегі географиялық жүйе QGIS (3.26.2-Buenos Aires) қолданылды.

Өзектілігі. Сарыоба кешені орналасқан далалық Есіл өңірі археологиялық тұрғыда осы күнге дейін толыққанды зерттелмеген, ғалымдардың назарынан тыс қалып келе жатқан өлкелердің біріне жатады. Солтүстік Қазақстандағы ғылыми зерттеу жұмыстарының алғашқы легі Кеңестік кезеңде басталғанымен, зерттеу жұмыстары тек 1990-жж. соңынан бастап қолға алынды. Оның бастауында Қазақстандағы археология мектебінің негізін қалаушы Кемел Ақышев тұрды.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетіндегі қызметі барысында К. Ақышев Сарыарқаның солтүстік беткейлеріндегі ізденістерін жалғастырды. Осы жұмыстардың барысында жаңа ғылыми бағыт қалыптасып, қазба жұмыстары жүргізілді. Сарыарқаның солтүстігі мен орталығының тарихи-мәдени мұра нысандарын түгендеу ісінде К. Ақышевтің еңбегі ерекше атап өтуге болады. Әрине, ол кездегі зерттеу жұмыстарының басым бөлігі Бозоқ қалашығымен байланысты болғаны анық. Дегенмен де К. Ақышевтың сол кезде жаңа астанада қалыптастырыпүлгерген үлкен археологиялық мектебі жан-жақты зерттеулерді атқаруға тырысты. Соның бір бөлігі Ақмола облысы ескерткіштерінің жинағын шығарумен байланысты. Осы зерттеу жұмыстары кезінде Есіл бойындағы ескерткіштердің көп бөлігі қайта зерттеліп, заманауи құрылғылар арқылы тіркелді. Соның бірі Сарыоба кешені еді.

Сарыоба археологиялық кешені 2000-жж. басында белгілі болғанымен бұл жерде нақты археологиялық ғылыми-зерттеу жұмыстары осы уақытқа дейін атқарылған емес. Тек «Қазақстан Республикасы тарих және мәдениет ескерткіштері. Ақмола облысы» атты ескерткіштер жинағында Сарыоба кешені туралы алғашқы деректер келтіріледі. Аталған еңбекті дайындаған ғалымдардың пікірінше Сарыоба кешені ерте темір дәуіріндегі Солтүстік Қазақстан тұрғындарының жерлеу ғұрпы мен тарихынан хабар



береді (Свод памятников истории и культуры Республики Казахстан. Акмолинская область, 2009). Дегенмен Сарыоба бұл тек қана ерте темір дәуіріне ғана тиесілі нысан емес екендігін айтуымыз қажет.

Сарыобадағы археологиялық зерттеу жұмыстарының басталуы бірнеше себептермен байланысты. Ол ең әуелі ғылым мәселесінен туындап отыр. Жоғарыда атап өткендей қазіргі таңда Солтүстік Қазақстанның көнелерін зерттеу, сақтау мен насихаттау аса маңызды бағыттардың бірі. Осы орайда Ақмола облысы әкімдігінің қолдауымен бірнеше жыл қатарынан облыс көлемінде тұрақты археологиялық зерттеу жұмыстары жүргізілуде. Мысалы, Сарыоба археологиялық кешеніндегі зерттеу жұмыстарының алдында Есіл өзенің арғы, яғни оң қапталында тұрған Бесоба, кейбір әдебиет беттерінде Баубек батыр қорымында археологиялық қазба жұмыстары жүргізілді.

Баубек батыр қорымындағы зерттеу жұмыстары кезінде ерте темір дәуірінің 3 обасында қазба жұмыстары атқарылды. Радиокөміртегілік, антропологиялық сараптама нәтижелері алынды. Аталған зерттеу нәтижелері алдағы уақытта жарияланатын болады. Одан бөлек 2012 жылы Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-нің ғалымдары бір оба зерттеген болатын. Зерттеу жұмыстары барысында Сарыарқаның ерте темір дәуіріне тән заттық бұйымдар табылып, ғылыми қорытындылар жасалған. Зерттеу жұмыстарының авторлары аталған обаны салыстырмалы әдіс негізінде ж.с.д. VII-VI ғғ., яғни ерте темір дәуірімен мерзімдеген (Свиридов, Тлеугабылов, 2015).

Ақмола облысы әкімдігінің бастамасымен Қорғалжын өңірінде де зерттеу жұмыстары атқарылды. Қорғалжын өңірінің бір ерекшелігі этнографиялық кезеңнің шикі кірпіштен салынған мазарлардың көптігі. Беспакыр, Қанікей, Әліптомар, Балабейіт және тағы да басқа көптеген мазарлар этнографиялық уақыттағы архитектуралық шебер шешімдердің көрсеткіштері бола алады. Облыстық әкімдіктің тікелей қолдауымен Қорғалжын өңіріндегі Жәнібек-Шалқар мен Бытығай кешендерінде зерттеу жұмыстары атқарылды. Аталған екі ескерткіштегі ғылыми зерттеу жұмыстары кезінде Алтын Орда дәуірі бойынша тың деректер алынып, жаңа қорытындылар жасауға мүмкіндік беруде (Касеналин, Есен, Тлеугабулов, Маулет, 2021).

Ақмола облысындағы ғылыми-зерттеу жұмыстары тек Облыстық әкімдік тарапынан ғана атқарылып жатқан жоқ екенін айтуымыз қажет. Сонымен бірге ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі, сондай-ақ, ҚР Мәдениет және спорт министрлігі тарапынан зерттеу жұмыстарына қолдау бар. Ағымдағы жылы Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігінің бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру бойынша жүзеге асырылып отырған «Сарыарқаның ортағасырлық тарихи-мәдени мұрасы» жобасы аясында Ақмола облысында зерттеу жұмыстары жалғастырылды. Далалық зерттеу жұмыстары Ақмола облысы Қорғалжын ауданы Нұра өзенінің оң жағалауында, Ұялы ауылынан 7 км батысқа қарай орналасқан Ұялы ортағасырлық қорымында жүргізілді. Зерттеу жұмыстары барысында 2 нысанда қазба жұмыстары атқарылды. Аталған ескерткіштер орта ғасырлардағы Сарыарқа кең тараған архитектуралық ерекшеліктерін сақтай отырып салынған. Құрылыс материалы ретінде күйдірілген және шикі кірпіштерді қолданған. Қазба жұмыстарының нәтижесінде алынған деректер негізінде аталған нысанды Алтын Орда дәуірімен мерзімдеуге болады. Зерттеу жұмыстарының бастапқы нәтижелері арнайы мақала ретінде дайындалып, баспадан шығарылды (Касеналин, Есен, Мұсырманқұл, Қызырхан, Сералиев, 2023).

Әрине, жоғарыда баяндалған жұмыстар Ақмола облысында атқарылып жатқан зерттеулердің тек бір парасы, ал Сарыобадағы ізденістер сол зерттеулердің маңызды бір бөлігі.



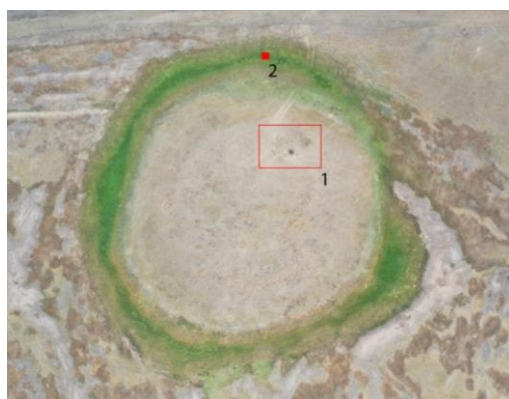
Негізгі бөлім. Сарыоба археологиялық кешені Ақмола облысы, Жақсы ауданы, Терісаққан ауылдық округінің территориясында орналасқан. Жақын жердегі елді-мекендер Терісаққан ауылы – солтүстікке қарай 6 км, Құмсуат ауылы – батысқа қарай 11 км. Археологиялық кешен Есіл мен Терісаққан өзендерінің қосылар тұсында, биіктеу келген жазықтықтың үстінде тұр. Археологиялық кешеннің орталық бөлігінен батыс-шығыс бағытта дала жолы кесіп өтеді.

Сарыоба археологиялық кешені планиграфиялық тұрғыда бірнеше топтан тұрады. Кешен құраушы нысан ретінде топырақ үйінділі обаны айта аламыз (диаметрі 100 м-дей, биіктігі 4 м жақын). Аталған обадан солтүстікке қарай 100 м жерде батыс-шығыс бағыты бойынша орналасқан 7 ғұрыптық нысан бар және үлкен обаның солтүстік-шығысы мен оңтүстік-батысында ұзындықтары 90 м-дей, биіктігі 0,45 м. болатын ғұрыптық нысандар бар.

Сонымен бірге обаның оңтүстік-шығысында 150 м қашықтықта 10 шақты жерлеу құрылыстарының іздері байқалады. Кешен аумағын кейінгі уақыттың (XX ғ. ортасы) қоқыстары төгілгендіктен кейбір құрылыстан қоқыстың астында қалуы мүмкін. Сондай-ақ, кешеннің оңтүстік жағындағы жерлер егін шаруашылығына пайдаланылады. Нәтижесінде ұзыншалау келген ғұрыптық құрылыстың беткі қабаты жойылып кеткен.

Сарыоба археологиялық кешеніне мақала авторы (А. Қасенали) бір топ ғылым адамдары, өлкетанушы және Ақмола облыстық ескерткіштерді сақтау орталығы, Ақмола облыстық тарихи-өлкетану музейінің мамандарымен бірге 2021 жылғы далалық маусым барысында арнайы барып, аталған нысанның техникалық жәй-күйін тіркеп, атқарылатын зерттеу жұмыстарының барысын тиянақтаған болатын. Сол кездің өзінде Сарыобаның Солтүстік Сарыарқадағы бірегей ескерткіш екендігі, оны зерттеу мен сақтау шаралары маңызды екенін айтылған болатын. Сарыобаны кешенін зерттеу жұмыстары осы маңайдағы ескерткіштерді толық тіркеу мен оларды картографиялау жұмыстарымен қатар жүргізілуі қажеттілігі де тілге тиек етілді.

Археологиялық қазба жұмыстары. 2022 жылғы далалық маусымда Сарыоба археологиялық кешенінде зерттеу жұмыстары атқарылды. Қазба жұмыстарының алдында бірқатар ізденістер атқарылды. Олардың ішінде археологиялық қазбаны салу жолдарын айқындау, үлкен үйіндінің құрылымдық ерекшеліктерін анықтау мақсатындағы геофизикалық зерттеулер атқару, кешеннің толық топографиялық картасын жасау, ескерткіштердің үш өлшемді даярлау және т.б. жұмыстар. Қазба жұмыстары обаның солтүстік-шығыс және оңтүстік-шығыс секторларында жасалды. Мақалаға қатысты нысан обаның солтүстік-шығыс секторында орналасқан.



Сур. 2. Сарыоба археологиялық кешені. Жалпы көрініс. 1 – ғибадатхананың орналасқан жері; 2 – тас мүсіннің табылған жері (Фото А. Қасенали).

[Fig. 2. Saryoba archaeological complex. General view. 1 - the place where the temple was located; 2 - the place where the stone statue was found (Photo by A. Kasinali)]



Солтүстік-шығыс секторда қазба жұмыстарына дейін тас және топырақ аралас үйінді байқалды. Үйіндінің үстіңгі бөлігінде тереңдігі 0,4 м ойық болды. Үйіндінің аумағына сәйкес қазба салынды және бірнеше мәрте кеңейтілді. Нәтижесінде қазба алаңы жалпы аумағы 158 м² қамтыды. Шымқабатын алғаннан кейін 5 жерлеу орны анықталды.



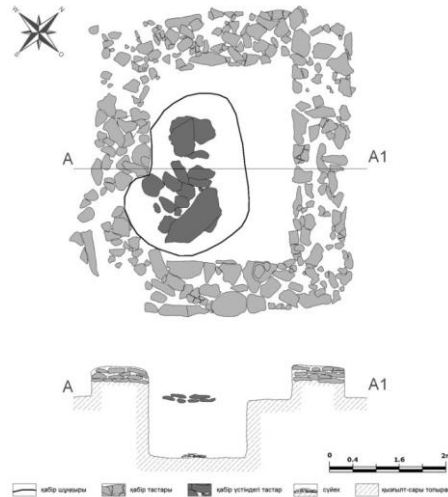
Сурет 3. Шым қабатын алғаннан кейінгі қазба алаңы (Фото Д. Дүйсенбай)
[Fig. 3. Excavation site after removal of the turf layer (Photo by D. Duysenbay)]

Негізгі жерлеу орны бастапқыда диаметрі 6,4 м, биіктігі 0,4 м болатын тас құрылыс ретінде болған. Құрылысты салу барысында орташа көлемдегі тастардан қолданған. Бастапқыда жер бетіндегі тастарды тіркеу кезінде қандай да бір жүйе байқалған жоқ. Сондықтан тастар шашыраңқы күйде есепке алынды. Құрылыстың кейбір тұстарына қалыңдығы 10 см аспайтын, жұқа тастарды пайдаланған. Жер бетіндегі тастарды тазалау жұмыстарын жүргізген кейін, кейбір жерінен тас қабырғаның іздері байқалды. Құрылыстың шашылған тастарын алған соң шаршы-сопақша пішінді тас құрылыс анықталды. Төмен қарай зерттеу барысында құрылыстың оба үйіндісінің бетіне қойылғандығы анықталды. Үйіндіні қазып орнатпаған. Тас құрылыстың батыс-шығыс ұзындығы 8,3 м, оңтүстік-солтүстік ұзындығы 8,1 м. Биіктігі 0,45 м. Қабырға жалпақтығы 0,7-0,8 м. Барлық қабырғасына екі және үш қатардан тастар қаланған. Өлшемдері 0,55×0,35×0,05 м болатын жұқа тастар пайдаланылған. Құрылыстың сақталуы жақсы. Құрылыстың іші қарасұр топырақпен толтырылған. 0,4 м тереңдіктен сопақша пішінді сұр түсті қабір дағы анықталды. Қабір дағы құрылыстың батыс қабырғасына жақын орналасқан. Оның оңтүстік бөлігінен үлкен тастардың ұштары көрініп жатыр. Шығыс қабырғасы мен қабір дағының арасы 1,0 м құрайды. Қабір шұңқырының ішін төмен қарай қазу барысында ООШ-ССБ бағытта жатқан қабір үсті тас құрылыс табылды. Құрылыстың орталық бөлігінен тонау іздері байқалады. Тас құрылыстың ұзындығы 2,2 м, ені 0,9 м. Ірі тақтатастардан қойылған. Тастардың өлшемдері 0,9×0,55×0,2 м. Қабір үсті тас құрылыстың қалыңдығы 0,35 м. Тас құрылыс астындағы қабір шұңқырының көлемі кішірейіп, ұзындығы 2,5 м, ені 1,5 м болды. Ары қарай 0,5 м тереңдіктен қабір едені табылды. Ішінен анатомиялық жағынан толық сақталған адам сүйегі шықты. Сүйектерінің сақталу деңгейі жақсы. Басы ССБ қарай қаратылған. Оң жамбасымен жатқызылған. Сол қолы жартылай бүгілген. Басқа заттай табылым анықталған жоқ.

Тас мүсін. Тас мүсіннің тек жоғарғы бөлігі ғана сақталған. Қиғашынан сынып түскен. Тастың алдыңғы жағы жақсы өңделген. Тегістеу әдісі қолданылған. Қалған бөліктері табиғи күйінде сақталған немесе өңдеу жұмыстары жасалмаған. Тастың



сақталған бөлігінің ұзындығы 41 см, жоғарғы жағының ені 22,5 см, орта тұсының ені 27,5 см. Қалыңдығы: төменгі бөлігі 12 см, орта тұсы 10,5 см, жоғарғы бөлігі 7,5 см.



Сурет 4. Сарыоба археологиялық кешені. Қыпшақ уақытының ғибадатханасы. Қазбаның жоспары мен қимасы (Сызбаны дайындаған: А. Сералиев)

[Fig. 4. Saryoba archaeological complex. Temple of Kypchak time. Excavation plan and section (Drawing prepared by: A. Seraliev)]

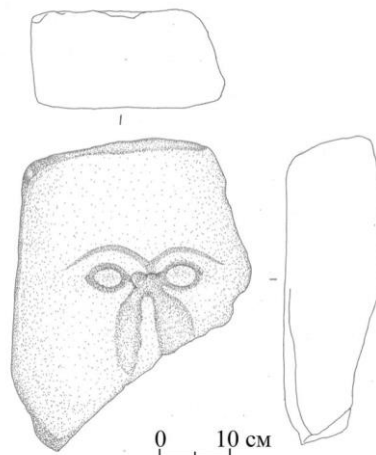
Екі көзі бір қатарда анық салынған. Сопақшалау келген. Оң көзінің ұзындығы 4,7 см, ені 3,8 см. Ішкі жағының өлшемі 2,8 см, ені 1,9 см. Көз ойығының жалпақтығы 0,9-1,0 см. Ойық тереңдігі 0,3 см.

Сол көзінің ұзындығы 4,7 см, ені 3,9 см. Ішкі жағының өлшемі 2,7 см, ені 1,9 см. Көз ойығының жалпақтығы 0,9-1,0 см. Ойық тереңдігі 0,3 см.

Екі көзінің үстіңгі жағында қастары анық салынған. Жалпы ұзындығы 19 см. Қастың ойығының ені 0,8 см, тереңдігі 0,3 см. Көзден төмен бедерленген мұрынның төменгі бөлігі жоқ. Сақталған бөлігінің ұзындығы 9 см. Ұзыншалау келген сопақша пішінді мұрынның жоғарғы бөлігінің жалпақтығы 1,6 см, төменгі жағы – 2,0 см құрайды. Мұрын ойығының жалпақтығы 0,9-1,1 см. Тереңдігі 0,5 см.

Тас мүсіннің алдыңғы беткі қабатына тегістеу жасалғанмен, қасы мен көзін, мұрын ойықтарына тегістеу жұмыстары жүргізілмеген. Кедір-бұдыры анық көрінеді. Демек, алдымен тастың бетін тегістеп алған, содан кейін бет мүшелерін ойып салу жұмыстары жүргізілген.

Антропологиялық сараптама. Қазба жұмыстары барысында анықталған жерлеу шұңқырында 50 жастан үлкен ер адам жерленген. Бас сүйегі ірі. Мұрындықтың жоғары бөлігі мен шүйде тұсында бұлшықет көрсеткіштері орташа бедерлі. Бас сүйек күмбезі төмен және кең. Пропорция бойынша – брахикранияның шекті дәрежесі. Тік сызық нормалары бойынша сфера тәріздес. Маңдай сүйегі – кең, көлбеулеу келген. Бет сүйегі кең және орташа жоғары өлшемді. Жоғары беттік көрсеткіштері бойынша – мезен. Мұрны төмен және орташа кең, көрсеткіштер бойынша – мезоринді. Көз ұяшығы кең және орташа жоғары, пошымы бойынша мезоконхты.



Сур. 5. Сарыоба археологиялық кешенінен табылған тас мүсін сызбасы мен қимасы
(Суретті салған: М. Бірімжан)

[Fig. 5. Drawing and section of a stone sculpture found in the Saryoba archaeological complex
(drawing: M. Birimzhan)]

Бет бөлігі горизонталды профилдеу бұрыштары бойынша көз ұяшығы мен бет сүйегі тұсында қатты жалпайған. Мұрын сүйектері орташа кең және жоғары емес. Симотикалық бұрыш – 100° көп. Мұрын сүйегі төмен және орташа шығыңқы. Вертикалды проекцияда бас сүйек – мезогнатты. Расалық тұрғыда бас сүйек моңғолоидты. Пародонт ауру болғандықтан жоғары жақ сүйегіндегі тістері (күрек тіс пен азу тіс) өмір сүрген кезінде түсіп қалған. Басқа патологиялық өзгерістер бас сүйекте байқалмайды.

Остеометриялық өлшемдері бойынша ұзын сүйектерінің барлық бөліктері дамыған. Ұзын сүйектерге бұлшықеттердің байлану көрсеткіштері орташа және төмен деңгейде. Ер адамның бойының ұзындығы сол аяғының үлкен жілік сүйегінің деректері бойынша алты формула бойынша есептелді – 165,5 см (М.Троттер – Г.Глезер формуласы), 167,11 см. (С.Дюпертеи – Д.Хеддена формуласы). Алты формула бойынша орташа көрсеткіш – 165,73 см, яғни орташа бойылы ер адам.

Визуалды бақылау нәтижесі бойынша бел омыртқасында спондилез іздері және кеуде омыртқаларының деструкциясы байқалады.

Талқылау. Сарыоба археологиялық кешеніндегі қазба жұмыстары барысында анықталған төртбұрышты тас құрылыс Сарыарқа археологиясында қыпшақ уақытының ғибадатханаларымен ұқсастықтары байқалады. Қазіргі таңда Қазақстанда қыпшақ уақытының осыған ұқсас бірнеше нысаны зерттелген. Олардың алғашқысын Л.Р. Кызласов Ұлытау жерінде өткен ғасырдың ортасында қазба жұмыстарын жүргізген (Кызласов, 1951: 58).

Одан бөлек мұндай нысандар Л.Н. Ермоленконың жетекшілігімен 1982-1983 жж. Мыржық өңірінде және Жіңішке өзені бойында зерттелген (Ермоленко, 2004: 37). Одан кейін, яғни 1985 жылы Орталық Қазақстан археологиялық экспедициясы жұмыстары барысында С.М. Ақынжанов Мыржық өңірінен тағы бір құрылыста қазба жұмыстарын атқарады (Свод памятников истории и культуры Республики Казахстан. Акмолинская область, 2009: 36, рис. 17).

Академик Ә.Х. Марғұланның деректері бойынша тас мүсіні бар қыпшақ ғибадатханалары дөңгелек, сопақ, тікбұрышты және шаршы болып төртке бөлінеді. Сондай-ақ, тікбұрышты құрылыстар анағұрлым кейінгі уақытқа жатады (Марғұлан, 1951: 35- 36).



Л.Н. Ермоленконың жасаған ғибадатханалардың классификация бойынша Сарыоба археологиялық кешеніндегі зерттелген нысан № 4 типтегі құрылысқа жатады.

Бұл құрылыстың қыпшақ уақытымен мерзімдеуге итермелейтін тағы бір себеп оба етегінен тас мүсіннің табылуы. Тас мүсін 2000 жж. басында Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің К.А. Ақышев атындағы археология ғылыми зерттеу институты мамандарымен анықталған. Бұл зерттеу жұмыстары барсында Ақмола облысы Жақсы ауданы Запорожье мектебінің директор, «НОМАД» клубының жетекшісі Ерлан Байдусенов ат салысқан. Табылған тас мүсін ұзақ уақыт К.А. Ақышев атындағы археология ғылыми зерттеу институтының қорында сақталып келді. Ал 2018 жылы «Бозоқ» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейінің ашылуымен байланысты аталған тас мүсін осы музей-қорықтың қорына берілді. Қазіргі таңда жоғарыда аталған мекеменің қорында сақталуда.

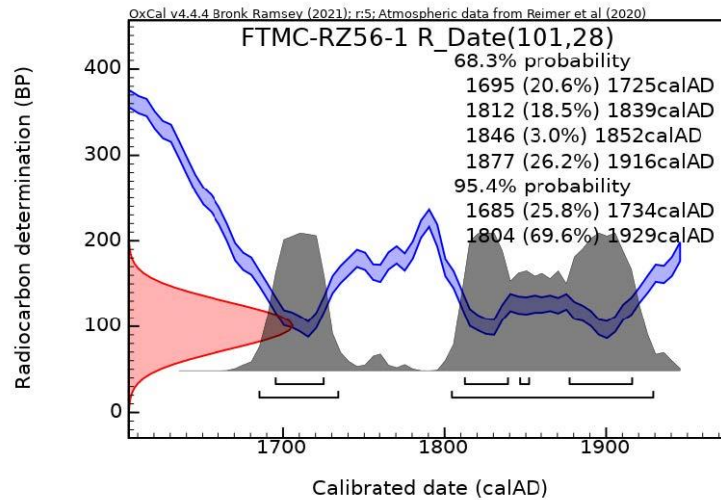


Сур. 6 – Сарыоба археологиялық кешені, №1 жерлеу орны. Бас сүйектің алдынан және жанынан көрінісі (фото А. Нечвалода)

[Fig. 6 – Saryoba archaeological complex, burial site No. 1. Front and side view of the skull (photo by A. Nechvaloda)]

Қыпшақ уақытының ғибадатханасының Сарыоба археологиялық кешенінде пайда болуын бірнеше факторлармен байланыстыруға болады. Алғашқы себеп ретінде кешен орналасқан жердің топографиялық ерекшелігін айта аламыз. Кешеннің түгелдерлік құрамдас элементтері қыраттау келген жерде орналасқан. Одан бөлек мақалаға арқау болып отырған ғибадатхана оба үйіндісінің үстіне салған. Бұл жердегі негізгі идея ретінде айналаға түгел көрінетін төбе басына салумен байланыстыра аламыз.

Екінші фактор ретінде Сарыобаның сакралды мәнге ие болуында. Мәселен, бұл жердегі діни салт-жоралғыларды өткізу сақ-сармат кезеңінен бастау алып кейінгі қазақ уақытына дейін жалғасқан. Тіпті қыпшақ ғибадатханасының ішіне XVIII-XIX ғ. жерлеу рәсімдерін өткізген. Одан бөлек оба үстінде аталған уақытпен мерзімделетін ондаған жерлеу орындары бар. Соған қарағанда бұл жер ежелден бері адамдардың наным-сенімдерінде ерекше орында болған сыңайлы.



Сурет 7 – Сарыоба археологиялық кешені. №1 жерлеу орны бойынша жасалған радиокөміртегілік сараптама нәтижелері. OxCal-да есептелген калибрлеу көрсеткіштері. Радиокөміртегілік жасы 101 ± 28 (қызыл түс), калибрлеу сызығы (көк түс) және калибрленген ықтималды уақытының мәліметтері (сұр түс).

[Figure 7 – Saryoba archaeological complex. Results of radiocarbon examination of burial site #1. Calibration indicators calculated in OxCal. Radiocarbon age 101 ± 28 (red), calibration line (blue) and calibrated probable time details (gray)]

Қорытынды. Сарыоба археологиялық кешеніндегі археологиялық ғылыми зерттеу жұмыстары Солтүстік Сарыарқаның археологиясына қатысты тың деректер берді. Атап айтар болсақ, Солтүстік Сарыарқа жерінде қыпшақ уақытының ғибадатханасы мен статуарлы өнер нысандарының кездесетіндігін көрсетіп отыр. Демек, тас мүсіндердің таралу аймағындағы жаңа бір орынның, нүктенің пайда болуымен де ерекшеленеді.

Солтүстік Сарыарқаның ортағасырлық ескерткіштері бойынша, әсіресе көне түркі мен қимақ-қыпшақ уақытының бойынша археологиялық деректердің тапшылығына байланысты ескерткіштерді іздеу, тіркеу мен зерттеу, әсіресе тас мүсіндер туралы ақпаратты жинақтау мен жариялау ісіне басымдық беру керек екені аңғарылып отыр. Сарыоба археологиялық кешеніндегі зерттеу жұмыстары жоспарлы түрде тиянақты атқару үшін бірнеше жылға көзделген. 2022 жылы тек зерттеу жұмыстарының бір бөлімі ғана атқарылды. Зерттеу жұмыстары толығымен аяқталмағандықтан келер жылдары атқарылатын ізденістер барысында басқа да маңызды археологиялық деректер шығуы ықтимал.

Қазіргі таңда Сарыоба археологиялық кешенінде зерттелген қыпшақ ғибадатханасын кең хронологиялық ауқымда, яғни IX-XIII ғғ. мерзімдеуге болады.

Әдебиеттер

Арсланова, 2013 — Арсланова Ф.Х. Жоғарғы Ертіс өңірінің ортағасырлық археологиясының очерктері. Астана: Ә.Х. Марғұлан атындағы Археология институты Астана қаласындағы филиалының баспа тобы, 2013. 405 б.

Ахинжанов, 1989 — Ахинжанов С.М. Кыпчаки в истории средневекового Казахстана. Алма-Ата: Наука, 1989. 293 с.

Герасимов, 1957 — Герасимов Г.Г. Памятники архитектуры долины реки Кара-Кенгир в Центральном Казахстане. Алма-Ата: Издательство Академии Наук КазССР, 1957. 102 с.

Ермоленко, 2004 — Ермоленко Л. Н. Средневековые каменные изваяния казахстанских степей (типология, семантика в аспекте военной идеологии и традиционного мировоззрения). Новосибирск: Института археологии и этнографии СО РАН, 2004. 132 с.



Ермоленко, Курманкулов, 2002 — *Ермоленко Л. Н., Курманкулов Ж. К.* Святилище на реке Жинишке и проблема первоначального вида кыпчакских изваяний // *Археология, этнография и антропология Евразии*. 2002. № 3 (11). С. 78–87.

Кадырбаев, Бурнашева, 1970 — *Кадырбаев М.К., Бурнашева Р.З.* Погребение кыпчака первой половины XIV в. Из могильника Тасмола // *По следам древних культур Казахстана / Ответ. редактор М.К. Кадырбаев. Алма-Ата: Наука. 1970. С. 42-73.*

Касеналин және т.б., 2021 — *Касеналин А., Есен С., Тлеугабулов Д., Маулет А.* Ақмола өңірінің мәдени мұралары: жаңа зерттеулер. Көкшетау: Big Dream, 2021. 108 б.

Касеналин, Есенов, 2019 — *Касеналин А., Есенов С.* Ұлытау өңіріндегі Алтын Орда дәуірі ескерткіштерінде жүргізілген зерттеулер // *Сарыарқа және Алтын Орда: уақыт пен кеңістік. Алматы: Deluxe printer, 2019. 138-141 б.*

Касенова, 2020 — *Касенова А.Д.* Каменные изваяние Сарыарки (История изучения). Алматы, 2020. 196 с., илл.

Кызласов, 1951 — *Кызласов Л.Р.* Памятники поздних кочевников Центрального Казахстана (из работ Центрально-Казахстанской археологической экспедиции в 1948 году) // *Известия Академии наук Казахской ССР. Серия археологическая*. 1951. Вып. 3. С. 53–63.

Касенали және т.б., 2022 — *Касенали А.Е., Есен С.Ф., Исаков А.Ш.* Ұлытау өңіріндегі Жошы Ұлысы уақытының жерлеу ескерткішіндегі зерттеу жұмыстары // *Қарағанды университетінің хабаршысы. Тарих, Философия сериясы*. 2022. № 2 (106). 85-96 бб.

Касенали және т.б., 2023 — *Касенали А., Есен С., Мұсырманқұл П., Қызырхан М., Сералиев А.* Ұялы қорымында 2023 жылы жасалған зерттеу жұмыстарының алғашқы нәтижелері // *Мәдени мұра*. 2023. №3 (102). С. 80-91.

Левшин, 1832 — *Левшин А.И.* Описание киргиз-казачьих, иликиргиз-кайсацкихорд и степей. Санкт-Петербург: Типография Карла Крайя, 1832. Часть 1. 268 с.

Маргулан, 1948 — *Маргулан А.Х.* Археологические разведки в Центральном Казахстане (1946 год). // *Қазақ ССР Ғылым Академиясының хабарлары. Тарих сериясы*. 1948. № 1. С. 119-145.

Маргулан, 1951 — *Маргулан А. Х.* Третий сезон археологической работы в Центральном Казахстане (Отчет экспедиции в 1948 года) // *Известия Академии наук Казахской ССР. Серия археологическая*. 1951. Вып. 3. С. 3-52.

Маргулан, 1959 — *Маргулан А.Х.* Раскопки погребения воина XIV в. в долине реки Нура // *Труды Института истории, археологии и этнографии АН КазССР. Т. 7. Ответственный редактор К.А. Акишев. Алма-Ата: издательство АН КазССР, 1959. С. 248-261.*

Свиридов, Тлеугабылов, 2015 — *Свиридов А.Н., Тлеугабылов Д.Т.* Раннесакский комплекс могильника Бесоба в среднем течении реки Ишим // *Сакская культура Сарыарки в контексте изучения этносоциокультурных процессов Степной Евразии. Сборник научных статей памяти К.А. Акишева. Алматы: НИЦИА «Бегазы-Тасмола», 2015. С. 255-259.*

Свод памятников ... ,2009 — *Свод памятников истории и культуры Республики Казахстан. Ақмолинская область. Алматы: Аруна, 2009. 568 с.*

Уәлиханов, 1894 — *Уәлиханов Ш.Ш.* Бес томдық шығармалар жинағы. Алматы: Қазақ совет энциклопедиясының бас редакциясы, 1984. Том 1. 432 б.

Шмид, 1894 — *Шмид Ю. А.* Очерк Киргизской степи к югу от Арало-Иртышского водораздела в Ақмолинской области // *Записки Западно-Сибирского отдела русского географического общества. Омск: Типография окружного штаба, 1894. С. 1-149.*

Bronk, 2021 — *Bronk R.* C.O.C. v 4.4.4. Online: <https://c14.arch.ox.ac.uk/oxcal/OxCal.html>, 2021.

Reimer et al, 2020 — *Reimer, P.J., Austin, W.E.N., Bard, E., Bayliss, A., Blackwell, P.G., Bronk Ramsey, C., Butzin, M., Cheng, H., Edwards, R.L., Friedrich, M., Grootes, P.M., Guilderson, T.P., Hajdas, I., Heaton, T.J., Hogg, A.G., Hughen, K.A., Kromer, B., Manning, S.W., Muscheler, R., Palmer, J.G., Pearson, C., vanderPlicht, J., Reimer, R.W., Richards, D.A., Scott, E.M., Southon, J.R., Turney, C.S.M., Wacker, L., Adolphi, F., Büntgen, U., Capano, M., Fahrni, S.M., Fogtmann-Schulz, A., Friedrich, R., Kohler, P., Kudsk, S., Miyake, F., Olsen, J., Reinig, F., Sakamoto, M., Sookdeo, A., Talamo, S., 2020 // The IntCal20 Northern Hemisphere Radiocarbon Age Calibration Curve (0–55 calkBP). *Radiocarbon* 62, 725–757. <https://doi.org/10.1017/RDC.2020.41>.*



References

- Akhinzhanov, 1989 — *Akhinzhanov S.M.* Kypchaki v istorii srednevekovogo Kazakhstana. [Kipchaks in the history of medieval Kazakhstan]. Alma-Ata: Science, 1989. 293 p. (In Russ.).
- Arslanova, 2013 — *Arslanova F.Kh.* Zogarzy Ertis onirinin ortagasyrlyk arheologiasinin ocherkteri [Essays on the medieval archeology of the Upper Irtysh region.]. Astana: Publishing group of the branch of the Institute of Archeology named after Margulan, 2013. 405 p. (In Kaz.).
- Bronk, 2021 — *Bronk Ramsey.* C.O.C. v 4.4.4. online: <https://c14.arch.ox.ac.uk/oxcal/OxCal.html>, 2021
- Ermolenko, 2004 — *Ermolenko L. N.* Srednevekovyye kamennyye izvayaniya kazakhstanskikh stepey (tipologiya, semantika v aspekte voyennoy ideologii i traditsionnogo mirovozzreniya). [Medieval stone sculptures of the Kazakh steppes (typology, semantics in the aspect of military ideology and traditional worldview)]. Novosibirsk: Institute of Archeology and Ethnography SB RAS, 2004. 132 p. (In Russ.).
- Ermolenko, Kurmankulov, 2002- *Ermolenko L.N., Kurmankulov Zh.K.* Svyatilishche na reke Zhinishke i problema pervonachalnogo vida kypchakskikh izvayaniy [Sanctuary on the Zhinishka River and the problem of the original type of Kypchak sculptures] // *Archeology, ethnography and anthropology of Eurasia.* 2002. Nr. 3 (11). P. 78–87. (In Russ.).
- Gerasimov, 1957 — *Gerasimov G.G.* Pamyatniki arkhitektury doliny reki Kara-Kengir v Tsentral'nom Kazakhstane. [Architectural monuments of the Kara-Kengir river valley in Central Kazakhstan]. Alma-Ata: Academy of Sciences of the KazSSR, 1957. 102 p. (In Russ.).
- Kadyrbaev, Burnasheva, 1970 — *Kadyrbaev M.K., Burnasheva R.Z.* Pogrebeniye kypchaka pervoy poloviny XIV v. Iz mogil'nika Tasmola [Burial of a Kypchak of the first half of the 14th century. From the Tasmola burial ground] // *Descendants of the ancient cultures of Kazakhstan.* Ed. M.K. Kadyrbaev. Alma-Ata: Science. 1970. Pp. 42-73. (In Russ.).
- Kasinali et al, 2022 — *Kasinali A.E., Esen S.G., Iskakov A.Sh.* Ulytau onirindegi Dzoshy Ulysy uaktyynyn zherleu eskertkishindegi zertteu zhumystary [Research works on the funeral monument of the time of Zoshi Ulysy in Ulytau region] // *Herald of Karaganda University. History, Philosophy series.* 2022. No. 2 (106). Pp. 85-96. (In Kaz.).
- Kasinali et al, 2023 — *Kasinali A., Esen S., Musyrmankul P., Kyzyrkhan M., Seraliev A.* Uali korymynda 2023 zhyly zhasalgan zertteu zhumystarynyn algashky natizheleri [The first results of the research work carried out in 2023 in the Uyali cemetery] // *Madeni Mura.* 2023. No. 3 (102). Pp. 80-91. (In Kaz.).
- Kasinalin et al, 2021 — *Kasinalin A., Esen S., Tleugabulov D.* Aqmola onirinin madeni muraları: zana zertteuler. [Cultural heritage of the Akmola region: new research.] Kokshetau: Big Dream, 2021. 108 p. (In Kaz.).
- Kasinalin, Yesenov, 2019 — *Kasinalin A., Yesenov S.* Ulytau onirindegi Altyn Orda dayiri eskertkishterinde zhurgizilgen zertteuler [Studies of the monuments of the Golden Horde era in the Ulytau region] // *Saryarka and the Golden Horde: time and space.* Almaty: Deluxe printer, 2019. Pp. 138-141. (In Kaz.).
- Kasanova, 2020 — *Kasanova A.D.* Kamennyye izvayaniya Saryarka (Istoriya izucheniya). [Stone sculptures of Saryarka (History of study).] Almaty, 2020. 196 p. (In Russ.).
- Kyzlasov, 1951 — *Kyzlasov L.P.* Pamyatniki pozdnykh kochevnikov Tsentral'nogo Kazakhstana [Monuments of the late nomads of Central Kazakhstan (from the works of the Central Kazakhstan archaeological expedition in 1948)] // *News of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR. Archaeological Series.* 1951. Iss. 3. Pp. 53–63. (In Russ.).
- Levshin, 1832 — *Levshin A.I.* Opisanie kirgiz-kazachjih, ili kirgiz-kaysatskih ord i stepey. [Description of the Kirghiz-Cossack, or Kirghiz-Kaysakh ordesand steppes]. St. Petersburg: Printinghouse of KarlKraj, 1832. Part 1. 268 p. (In Russ.).
- Margulan, 1948 — *Margulan A.Kh.* Arkheologicheskiye Razvedki v Tsentral'nom Kazakhstane, 1946) [Archaeological exploration in Central Kazakhstan, 1946 year]. Proceedings of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR. A historical series. 1948. Nr 1. Pp. 119-145. (In Russ.).
- Margulan, 1951 — *Margulan A. Kh.* Tretiy sezon arkheologicheskoy raboty v Tsentral'nom Kazakhstane (Otchet ekspeditsii v 1948 goda) [The third season of archaeological work in Central Kazakhstan (Report of the expedition in 1948)]. *News of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR. Archaeological Series.* 1951. Iss. 3. Pp. 3–52. (In Russ.).
- Margulan, 1959 — *Margulan A.Kh.* Raskopki pogrebeniya voina XIV veka v doline r. Nura [Excavation of the burial of a warrior of the 14th century in the Nura river' valley]. *Proceedings of the*



Institute of History, Archeology and Ethnography of the Academy of Sciences of the KazSSR. T. 7 / Rep. ed. K.A. Akishev. Alma-Ata: Publishing House of the Academy of Sciences of the KazSSR, 1959. Pp. 248-261. (In Russ.).

Reimer et al, 2020 — Reimer, P.J., Austin, W.E.N., Bard, E., Bayliss, A., Blackwell, P.G., Bronk Ramsey, C., Butzin, M., Cheng, H., Edwards, R.L., Friedrich, M., Grootes, P.M., Guilderson, T.P., Hajdas, I., Heaton, T.J., Hogg, A.G., Hughen, K.A., Kromer, B., Manning, S.W., Muscheler, R., Palmer, J.G., Pearson, C., vander Plicht, J., Reimer, R.W., Richards, D.A., Scott, E.M., Southon, J.R., Turney, C.S.M., Wacker, L., Adolphi, F., Büntgen, U., Capano, M., Fahrni, S.M., Fogtmann-Schulz, A., Friedrich, R., Köhler, P., Kudsk, S., Miyake, F., Olsen, J., Reinig, F., Sakamoto, M., Sookdeo, A., Talamo, S., 2020. - The IntCal20 Northern Hemisphere Radiocarbon Age Calibration Curve (0–55 calkBP). *Radiocarbon* 62, 725–757. <https://doi.org/10.1017/RDC.2020.41>.

Shmid, 1894 — *Shmid Yu. A.* Ocherk Kirgizskoy stepi k yugu ot Aralo-Irtyshskogo vodorazdela v Akmolinskoy oblasti [Essay on the Kyrgyz steppe south of the Aral-Irtysh watershed in the Akmola region. *Notes of the West Siberian Department of the Russian Geographical Society*. Omsk: Printing House of the District Staff, 1894. Pp. 1-149. (In Russ.).

Sviridov, Tleugabylov, 2015 — *Sviridov A.N., Tleugabylov D.T.* Rannesakskiy kompleks mogil'nika Besoba v srednem techenii reki Ishim [Early Saki complex of the Besoba burial ground in the middle reaches of the Ishim River] // Sak's culture of Saryarka in the context of studying ethnosociocultural processes of Steppe Eurasia. Almaty: Begazy-Tasmola, 2015. Pp. 255-259. (In Russ.).

Svod..., 2009 — *Svod pamyatnikov istorii i kul'tury Respubliki Kazakhstan. Akmolinskaya Oblast'* [Code of historical and cultural monuments of the Republic of Kazakhstan. Akmola region] Almaty: Aruna, 2009. 568 p. (In Russ.).

Ualikhanov, 1984 — *Ualikhanov Sh.Sh.* Bes tomdyk shygarmalar zynagy [Collection of works in five volumes]. Almaty: General editorial office of the Kazakh Soviet Encyclopedia, 1984. Vol. 1. 432 p. (In Kaz.).



ОТАН ТАРИХЫ. 2024 № 27 (1)

ТАРИХ / HISTORY / ИСТОРИЯ

Тухтаева М.С. (Узбекистан) РЕНЕССАНС И ОБРАЗ ЦАРИЦЫ ТОМИРИС.....	5
Оспанова А.К. ҚАЙЫП МҰХАММЕД ХАННЫҢ ОСМАН ИМПЕРИЯСЫНА ЖАЗҒАН ХАТТАРЫНА ОСМАНЛЫ АРХИВ ДЕРЕКТЕРІ НЕГІЗІНДЕ ТАЛДАУ (XVIII ғ.).....	21
Қартова З.К., Көмеков Б.Е., Әлібай Е.А. ҚАЗАҚ БИЛЕУШІЛЕРІ ТӘУЕКЕЛІ МЕН ТҮРСЫН МҰХАММЕД ЖАРЛЫҚТАРЫНЫҢ ДЕРЕКТАНУЛЫҚ ЗЕРТТЕУІ.....	34
Кuanbay O. THE MAIN PRINCIPLES AND COURSES OF TAUKE KHAN'S FOREIGN AND INTERNAL POLICIES, AND THE CORE TENETS OF THE LEGAL CODE "ZHETI ZHARGY".....	48
Бейсембаева А.Р. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ КАЗАХСКОГО ХАНСТВА (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XV-ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XVIII ВВ.).....	65
Zhumatay S. THE COMPLICATION OF KAZAKH-DZUNGARIAN RELATIONS IN THE 20S OF THE XVIII CENTURY.....	79
Шашаев Ә.Қ., Мақсұтова А.А., Доскараева А.А. ӘБІЛҚАЙЫР ХАННЫҢ РЕСЕЙ БИЛГІМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	92
Беркінбаев О.У. XVIII ҒАСЫРДЫҢ ОРТАСЫНДАҒЫ ӘМІРСАНА КӨТЕРІЛІСІ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ЖАСАҚТАРЫ.....	105
Алимова Д. (Узбекистан) ТРИ ШТРИХА К ИСТОРИИ ПАЛОМНИЧЕСТВА ИЗ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ К СВЯТЫНЯМ МЕККИ (вторая половина XIX – начало XX вв.).....	117
Мұхатова О.Х., Оразов Р.Е. ОРЫНБОР ЕРЛЕР ГИМНАЗИЯСЫ ЖӘНЕ АЛАШ ҚАЙРАТКЕРЛЕРІ.....	132
Рахымқұлов Д.А. БЕКБОЛАТ ӘШЕКЕЙҰЛЫ БАСТАҒАН ҰЛТ-АЗАТТЫҚ КӨТЕРІЛІС (XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫ. ЖЕТІСУ ӨЛКЕСІ).....	150
Ratkhiddinov R.K. (Узбекистан) HISTORY OF THE HEALTH CARE SYSTEM OF THE COUNTRY OF TURKESTAN IN THE YEARS 1917-1924: AS IN THE EXAMPLE OF FERGANA PROVINCE.....	172
Аяган Б.Г., Маликова С.З. ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МАГЖАНА ЖУМАБАЕВА В ПЕТРОПАВЛОВСКЕ В 1918-1921 ГОДЫ (ПО ДАННЫМ АРХИВОВ И ВОСПОМИНАНИЯМ СОВРЕМЕННИКОВ).....	180
Рыскулов Т.А. ЖИЗНЬ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИСКАНДЕРА ЖОЛАМАНОВА – ПЕРВОГО КАЗАХСКОГО НАРКОМА КЫРГЫЗСТАНА В 1920-1930-Х ГГ.....	198
Абуов Н.А., Картова З.К. ИСТОРИЯ МИГРАЦИЙ НЕМЦЕВ В КАЗАХСТАН В XX ВЕКЕ: ВЛИЯНИЕ НА ЭТНИЧНОСТЬ И ГРАЖДАНСКУЮ ИДЕНТИЧНОСТЬ.....	213
Rysbekov T.Z., Rysbekova S.T., Shintimirova V.G. HISTORICAL PERSONALISTICS OF KAZAKHSTAN AND ACADEMICIAN R.V. SULEIMENOV.....	230
АРХЕОЛОГИЯ / ЭТНОГРАФИЯ / ЭПИГРАФИКА	
Қасенали А.Е., Қасенова А.Д., Дүйсенбай Д.Б. САРЫОБА АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ КЕШЕНІНДЕГІ ҚЫПШАҚ УАҚЫТЫНЫҢ ҒИБАДАТХАНАСЫ.....	248
Сейітханұлы Ш. (Монголия), Жанықұлов Н. ҚАЗАҚ РУ-ТАЙПАЛАРЫНЫҢ ТАҢБАЛАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ЭПИГРАФИКАЛЫҚ ТҮРҒЫДАН ЗЕРДЕЛЕУ.....	263



Редакцияның мекен-жайы:

050100, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көшесі, 28
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«Отан тарихы» журналының редакциясы

Сайтқа сілтеме: <https://otan.history.iie.kz>

Тел.: +7 (727) 272-46-54.

E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде
1998 ж. 9 наурызда тіркеліп, N 158-ж куәлігіне ие болды.

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге
түсіргенде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.
